

Крупей Н. С.,

аспірант кафедри бухгалтерського обліку ЛКА

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОДАТКІВ ТА ЇХ ФУНКЦІЇ

У статті розглядається сутність податків, їх різновиди та визначаються їх основні функції. Сконцентровано увагу на виокремленні позитивних або негативних рис впливу податків на економіку залежно від їх функцій.

Ключові слова: оподаткування, податкова система, сутність податків, функції податків.

В статье рассматривается сущность налогов, их разновидности и определяется их основные функции. Сконцентрировано внимание на выделении положительных или отрицательных черт влияния налогов на экономику в зависимости от их функций.

Ключевые слова: налогообложение, налоговая система, сущность налогов, функции налогов.

The author focuses attention on the nature of taxes, their types and determines their basic functions. It is focused attention on the separation of positive and negative traits of taxes impact on the economy depending on their functions.

Key words: taxation, the tax system, the nature of taxes, tax functions.

Постановка проблеми. В Україні відбуваються кардинальні перетворення в соціально-економічній сфері, де значна увага приділяється створенню ефективної системи оподаткування. Податкова та бюджетна політика – головна складова процесу соціально-економічного розвитку країни.

Податки – складна і надзвичайно впливова на всі економічні явища та процеси фінансова категорія. Це – обов'язковий елемент економічної системи держави незалежно від того, яку модель економічного розвитку вона обирає. Відсутність податків паралізує фінансову систему держави в цілому, робить її недієздатною і в кінцевому підсумку – позбавленою будь-якого сенсу.

Формування дохідної частини бюджету – важливий аспект діяльності будь-якої держави, зокрема, і України. Податки стають не лише головним формуванням державного бюджету, але і важливим джерелом радикальних змін, виконуючи роль фінансового регулятора економіки. За допомогою податків забезпечуються надходження у центральний та місцеві бюджети.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням питання економічної сутності податків та платежів приділено багато уваги такими українськими вченими: Г. М. Тарасюком [2], А. М. Соколовською [7], К. Ковальчуком, Т. Ревою [11], А. М. Поддєрьогіним [12], В. П. Вишневським [14], О. В. Атаманчуком [16] та зарубіжними вченими: К. Марксом, Ф. Енгельсом [1], Д. Рікардо [5], А. Смітом [6], Н. І. Тургенєвим [8], С. В Барулінім [9], К. Р. Макконелом, С. Л. Брю [10], Дж. Кейнсом [13], Дж. Еклундом [17], А. З. Дадашевим [18] та інші. Проте, на нашу думку, це питання є недостатньо дослідженим та обґрунтованим із врахуванням сучасних умов ринкової економіки.

Мета і завдання дослідження. Мета статті – визначення економічної сутності податків та платежів в сучасних умовах господарювання, виявленні їх основних функцій та впливу на формування бюджетної політики держави.

Виклад основного матеріалу. Податки являють собою обов'язкові та за юридичною формою індивідуальні безвідплатні платежі фізичних і юридичних осіб, впроваджені державою з визначенням їх розмірів, порядку та строків сплати до бюджетів різних ланок або до державних цільових фондів. Як відомо, податки з'явилися з розподілом суспільства на прошарки та з виникненням державності. На думку вчених К. Маркса та Ф. Енгельса, "податки – це внески громадян, необхідні для утримання... публічної влади..." [1]. В історії розвитку суспільства жодна держава не змогла обійтись без податків, оскільки для виконання своїх функцій із задоволення колективних потреб вона потребує певну суму коштів, які можуть бути зібрані тільки через податки. З цього випливає, що мінімальний розмір податків визначається сумою витрат держави на виконання мінімуму її функцій: управління, освіта, охорона здоров'я, оборона держави, судова система, охорона порядку. Чим більше функцій має держава, тим більше вона вимушена збирати податків.

Практика стягнення податків, на наш погляд, вимагає вдосконалення, пошуку оптимальних варіантів елементів побудови податків, а також механізму їх стягнення. Реалізація фінансової політики окремими, неузгодженими методами, які позбавлені стимулюючої функції, не відображає ефективного впливу на процес виробництва та реалізації продукції.

Податки стають об'єктивним елементом фінансових відносин між державою та юридичними і фізичними особами. Формується модель податкової системи кожної держави, яка включає в себе методи й об'єкти оподаткування, ставки податків, строки їх сплати, контроль за витрачанням. Податкові системи економічно розвинених країн ґрунтуються на розробленій теорії податків, творцями якої є видатні

представники економічної науки: А. Сміт, Д. Рікардо, Д. Кейнс, П. Самуельсон та інші. Пошук шляхів удосконалення податкових систем триває і до цього часу [2].

Податки є ефективним знаряддям втілення державної політики з питань економіки та соціального розвитку. За допомогою податків здійснюється перерозподіл валового внутрішнього продукту в територіальному та галузевому аспектах, а також між різними соціальними групами. Цей перерозподіл згладжує вади ринкового саморегулювання, створює додаткові стимули для ділової та інвестиційної активності, мотивації праці, підтримання рівня зайнятості.

Сутність податків полягає в обов'язковому перерозподілі національного доходу з метою формування державних фінансових фондів. Особливістю податків є їх примусовий, обов'язковий характер, який не потребує зустрічної індивідуальної оплатності з боку держави [3].

Економічна сутність податків знайшла відповідне відображення у своїх визначеннях. Сьогодні досить поширені такі визначення, які подаються в тлумачному словнику: “Податок – обов'язковий грошовий збір, що стягується органами влади з фізичних та юридичних осіб”, “податок – обов'язковий внесок платником грошових коштів у бюджетну систему у визначених законом розмірах та в установлені строки”, “податок – обов'язковий збір, що стягується державою з господарюючих суб'єктів та громадян за ставкою, встановленою в законодавчому порядку” [4]. Неважко помітити, що в цих визначеннях підкреслюються примусовість та безеквівалентність податків. Варто зазначити, що подібне розуміння певною мірою було започатковане класичною школою в особі А. Сміта та Д. Рікардо. Останній вважав, що “податки – та частина продукту землі і праці, яка надходить в розпорядження уряду” [5]. А. Сміт, дотримуючись теорії про непродуктивність державних послуг, одночасно вважав податок справедливою ціною за сплату послуг державі [6].

Теорія колективних потреб суттєво змінює погляди на сутність податку. Так, за Ф. Нітті, податок “... є та частина багатства, яку громадяни дають державі і місцевим органам для задоволення колективних потреб”. Серед російських вчених цієї теорії дотримувались А. Буковецький, А. Соколовська та П. Мікеладзе. Варто наголосити, що саме ця теорія використовується як основа визначення податку в сучасний період [7].

Адам Сміт у своїй праці “Дослідження природи та причин багатства народів” вважав податки об'єктивною необхідністю, оскільки вони зумовлені потребами поступального розвитку суспільства [6].

“Держава, точніше уряд, нічого не може зробити для громадян, якщо громадяни нічого не роблять для держави”, – стверджував основоположник російської фінансової науки Н. І. Тургенєв. Тобто податок – це плата суспільства за виконання державою її функцій, що має форму відрахування частини вартості валового національного продукту на загальносуспільні потреби [8].

Економіст С. В. Барулін, вважає, що “податок є своєрідною ціною монополістичної купівлі-продажу послуг державою при виконанні своїх функцій” [9].

Неординарним варто вважати визначення, яке дають вчені К. Р. Макконелл та С. Л. Брю: “податок – це примусова сплата уряду господарством або фірмою грошових коштів (чи передача послуг і товарів), в обмін на які господарства чи фірма безпосередньо не отримують товари чи послуги, при цьому така сплата не є штрафом, що накладений судом за незаконні дії” [10].

На нашу думку, можна погодитись з таким визначенням економічної сутності податків, яке наводить у своїх роз'ясненнях ДПА: “податки є обов'язковими платежами, що вилучаються державою з доходів юридичних чи фізичних осіб до відповідного бюджету для фінансування витрат держави, передбачених її конституцією та іншими законодавчими актами. Це одна з форм вирівнювання доходів юридичних і фізичних осіб з метою досягнення соціальної справедливості й економічного розвитку. Вилучаючи частину доходів підприємців і громадян, держава гарантує їх ефективніше використання для задоволення потреб суспільства в цілому і досягнення зростання добробуту” [3].

Сукупність податків, зборів, відрахувань і платежів у державі становлять її податкову систему, яка має свою структуру, тобто класифікацію податків залежно від різних ознак.

Ефективне функціонування інститутів податків у сучасній динамічній економіці потребує теоретичного обґрунтування та уточнення змісту їх функцій. Роль податків у соціально-економічному розвитку суспільства реалізується через функції, які вони виконують [11, с. 70]. У вітчизняній та зарубіжній економічній літературі функції податків визначаються по-різному (табл. 1, 2).

Виходячи з переліку функцій, які подані у таблицях 1, 2, особлива однастайність простежується стосовно фіскальної функції податків. Вона вважається історично найдавнішою та послідовно реалізуваною, за допомогою якої здійснюється головне призначення податків.

Фіскальна функція є дуже важливою для характеристики податків, їхнього суспільного призначення. Для реалізації цієї функції важливе значення має постійність і стабільність надходження коштів у розпорядження держави. За визначенням вченого А. М. Поддерьогіна, фіскальна функція податків полягає в мобілізації коштів у розпорядження держави та формуванні централізованих фінансових ресурсів для забезпечення виконання функцій держави. Вона реалізується через розподіл частини валового національного продукту [12]. На нашу думку, найбільш вдалим є визначення саме цього автора.

Таблиця 1
Функції податків за визначенням вітчизняних науковців

Джерело	Функції податків											
	Фіскальна	Регулююча	Розподільча	Стимулююча (заохочувальна)	Контрольна	Економічна	Соціальна	Розподільчо (соціальна)	Дестимулююча (обмежувальна)	Накопичувальна	Структуротвірні	Розподільчо - регулююча
М. Білик, І. Золотько, П. Мельник, А. Поддєрьогін, В. Федосов, А. Соколовська, О. Дахно, Й. Кулішер, Л. Котенко, Г. Фадєєва	+	+										
Е. Алісов, Т. Калінеску, М. Кучерявенко	+	+	+	+	+					+		
В. Буряковський, В. Захожай, Л. Омелянович	+	+					+					
В. Мельник	+			+								
М. Куцин, В. Калюжний, О. Мозенко, В. Баликін	+		+		+							
І. Лютий, А. Дрига, М. Петренко	+							+				
М. Свердан, О. Василик	+	+		+								
Л. Дікань, Т. Воїнова	+					+	+					
В. Новицький	+		+	+				+		+		
А. Зюнькін	+	+	+	+								
Н. Заяц			+		+							
О. Романенко	+		+	+	+							
Ю. Іванов, А. Крисоватий, О. Десятнюк	+											+

Таблиця 2
Функції податків за визначенням зарубіжних науковців

Джерело	Функції податків								
	Фіскальна	Регулююча	Розподільча	Стимулююча (заохочувальна)	Контрольна	Економічна	Соціальна	Розподільчо (соціальна)	Дестимулююча (обмежувальна)
О. Горбунова, Д. Черник, І. Озеров, Й. Кулішер, О. Перов, О. Толкушкін	+	+							
Л. Ходов	+	+					+		
І. Майбуров, Є. Євстигнєєв	+	+			+		+		
М. Мисляков, А. Бризгалін	+	+		+	+			+	+
А. Балабанов, І. Балабанов	+	+	+	+					
Ю. Семенов	+					+			
В. Радіонова			+			+			

На думку економіста Дж. Кейнса, податки існують у товаристві винятково для регулювання економічних відносин. Регулююча функція спрямована в першу чергу на досягнення за допомогою податкових механізмів тих або інших завдань податкової політики держави [13].

Більшість авторів з визначених нами праць також виділяють регулюючу функцію податків, яка передбачає, що податок є не лише фіскальним інструментом, але і регулятором господарських процесів. Як зазначає В. Федосов: "... регулююча функція податків – об'єктивне явище ... вплив податків відбувається незалежно від волі держави, яка їх установлює" [14, с. 15].

Сутність регулюючої функції податків полягає в тому, що вони впливають на різні види діяльності їх платників. Так, податки істотно впливають на відтворення суспільного продукту, стимулюючи або стримуючи темпи його розширення, збільшуючи або зменшуючи накопичення капіталу, підвищуючи або знижуючи платоспроможний попит населення тощо. У цьому зв'язку держава спроможна свідомо використовувати податки з метою регулювання відповідних пропорцій у соціально-економічному

житті суспільства [15]. Метою податкової політики в частині регулюючої функції повинні стати: подолання спаду виробництва, стабілізація економіки, стимулювання пріоритетних сфер діяльності і структурних перетворень [16, с. 27].

Достатньо велика група таких науковців, як Е. Алісов, Т. Калінеску, М. Кучерявенко, А. Балабанов, І. Балабанов, В. Радіонова, М. Куцин, В. Калюжний, О. Мозенко, В. Баликін, В. Новицький, А. Зюнькін, О. Романенко, Н. Заяц у своїх працях виокремлюють розподільчу функцію.

Розподільча функція податків полягає у перерозподілі суспільних доходів між різними категоріями населення, тобто відбувається передача засобів на користь більш слабких і незахищених категорій громадян за рахунок покладання податкового тягара на більш сильні категорії платників. У підсумку відбувається вилучення частини доходу одних і передача його іншим. Прикладом реалізації розподільчої функції є акцизний податок, що встановлюються, як правило, на окремі види товарів і, в першу чергу, предмети розкоші, алкоголь, тютюн, а також механізми прогресивного оподаткування. Розподільча функція закладена в сутності кожного податку. Адже всі податки пов'язані з процесами перерозподілу вартісних пропорцій національного продукту між платниками податків та державою. Причому розміри цих вартісних пропорцій безпосередньо регулюються за допомогою податків [15].

За словами економіста К. Еклунда: “Велика частина державного виробництва і послуг фінансується від зібраних податків і потім розподіляється більш-менш безплатно серед громадян. Це стосується медичного обслуговування, виховання дітей і низки інших напрямів. Мета – зробити розподіл життєво важливих засобів більш рівномірним” [17].

Такі вчені, як Е. Алісов, Т. Калінеску, М. Кучерявенко, М. Мисляков, А. Бризгалін, В. Мельник, А. Балабанов, І. Балабанов, М. Свердан, В. Новицький, А. Зюнькін, О. Романенко виділяють також стимулюючу (заохочувальну) функцію (табл. 1).

Сутність стимулюючої (заохочувальної) функції податків полягає у тому, що порядок оподаткування може відбивати визнання державою особливих заслуг визначених категорій громадян перед суспільством, надання податкових пільг. Однак ця функція являє собою просте пристосування податкових механізмів з метою реалізації соціальної політики держави і є швидше супутньою, ніж ведучою [17, с. 26]. Можна погодитись з цією думкою, вважаючи що додаткове стимулювання підприємництва може позитивно вплинути на його розвиток.

Контрольну функцію податків виділяють Е. Алісов, Т. Калінеску, М. Кучерявенко, І. Майбуров, Є. Євстігнєєв, М. Мисляков, А. Бризгалін, М. Куцин, В. Калюжний, О. Мозенко, В. Баликін, О. Романенко. Контрольна функція полягає в тому, що держава здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю організацій і громадян, а також за джерелами доходів і витратами. Завдяки грошовій оцінці сум податків можливе кількісне зіставлення показників доходів з потребами держави у фінансових ресурсах. Завдяки контрольній функції оцінюється ефективність податкової системи, забезпечується контроль за видами діяльності і фінансових потоків [2]. На думку А. Дадашева, через контрольну функцію оподаткування виявляється необхідність внесення змін у податкову систему і бюджетну політику [18].

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що деякі автори виділяють також економічну та соціальну функції податків.

На їх думку, економічна функція податків полягає у впливі через податки на суспільне відтворення, тобто охоплює будь-які процеси в економіці країни, а також соціально-економічні процеси в суспільстві. Податки в цій функції можуть відігравати стимулюючу, обмежуючу та контролюючу роль. Наприклад, не обкладати податком частину прибутку, яка піде на впровадження нової техніки, що сприяє науково-технічному прогресу. А не обкладаючи податком частину прибутку, яка йде на благодійну діяльність, держава стимулює підприємства до вирішення соціальних проблем. Значне підвищення податків здатне не тільки обмежити, але й зробити беззмисловою підприємницьку діяльність [4].

Сутність соціальної функції податків полягає у підтримуванні соціальної рівноваги через зменшення надто великої розбіжності реальних доходів окремих соціальних груп населення.

У вітчизняній економічній літературі визначають також (табл. 1, 2): розподільчу (соціальну), дисциплінуючу (обмежувальну) та накопичувальну функції.

Економіст В. Новицький виокремлює структуротвірну функцію оподаткування, розуміючи під нею спрощення або раціоналізацію системи оподаткування, адаптування її до міжнародних стандартів.

Ю. Іванов, А. Крисоватий, О. Десятнюк виділяють розподільчо-регулюючу функцію, а вона, своєю чергою, поділяється на соціальну та економічну.

Як бачимо, у зарубіжній літературі науковці не виділяють накопичувальну, структуротвірну та розподільчо-регулюючу функції.

Вважаємо, що ці функції за своєю сутністю є близькими до регулюючої, розподільчої тощо.

На нашу думку, проаналізувавши вищезазначене, можна визначити такі основні функції податків: фіскальну, регулюючу, розподільчу, контрольну та стимулюючу.

Висновки. Отже, з'ясувавши визначення сутності податків та єдності їх функцій, впливає важливий у теоретичному плані висновок про те, що специфічне суспільне призначення податків знаходить своє вираження не в існуванні кожної функції окремо, а лише в їх єдності.

Справляння податку пов'язано з вартісними пропорціями розподілу ВВП та національного продукту. Причому держава через конкретні ставки та пільги може регулювати ці вартісні пропорції розподілу. З вищезазначеного можна дійти висновку, що податки – це інструмент державного втручання в економічні процеси, що проходять у суспільстві. Використовуючи такий інструмент, держава повинна оптимально враховувати інтереси трьох сторін: держави; платників податку; конкретних громадян.

Соціально-економічний характер податку проявляється в одночасному існуванні податку як фінансового інструменту формування дохідної частини бюджету, а також як інструменту економічного регулювання вартісних пропорцій розподілу ВВП та національного продукту. В цьому і проявляється природа податку.

Література:

1. Маркс К., Енгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства: собр. соч. / К. Маркс, Ф. Енгельс. – 2-е изд. – Т. 21. – М., 1995. – 171 с.
2. Тарасюк Г. М. Планова діяльність як системний процес управління підприємством : монографія / Г. М. Тарасюк. – Ж. : ЖДТУ, 2006. – 469 с.
3. Сутність податків та їх функції. Буклет ДПА: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kyivsta.gov.ua/podclass/Byuklety/10.doc.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови онлайн. Баз. на 2-ому виданні ВТС СУМ / [голов. ред. В. Т. Бусел, редактори-лексикографи: В. Т. Бусел, М. Д. Василюк-Дерibas, О. В. Дмитрієв, Г. В. Латник, Г. В. Степанко]. – Ірпінь : ВТФ Перун, 2005. – 1728 с. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.slovnyk.net>.
5. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо [пер. с англ.]. – Соч. – Т. 1. – М. : Госполитиздат, 1955. – 360 с.
6. Сміт А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Сміт – М. : Соцэкгиз, 1992. – 782 с.
7. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні у контексті її впливу на розвиток економіки / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 65-81.
8. Тургенев Н. И. Опыт теории налогов / Н. И. Тургенев – 3-е изд. – М. : Соцэкгиз, 1937. – 287 с.
9. Барулин С. В. Налоговый менеджмент: учеб. пособие / С. В. Барулин, Е. А. Ермакова, В. В. Степаненко – М. : Омега – Л., 2007. – 272 с.
10. Макконел К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконел, С. Л. Брю [пер. с англ.] – М. : Республика, 1992. – 399 с.
11. Ковальчук К., Рева Т. Функції податків та їх реалізація в податковій системі України / К. Ковальчук, Т. Рева // Вища школа. – 2008. – № 3. – С. 70-83.
12. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств: підручник / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін. – [6-те вид., перероб. та допов.]. – К. : КНЕУ, 2006. – 552 с.
13. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс – М. : Прогресс, 1978. – 548 с.
14. Вишнеvский В. П. Налогообложение: теории, проблемы, решения / монографія В. П. Вишнеvский, А. С. Веткин, Е. Н. Вишнеvская и др. [под общ. ред. В. П. Вишнеvского] – Д. : ИЭП НАН Украины, 2006. – 504 с.
15. Економічна сутність податків та їх призначення. ДПА у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vl-sta.gov.ua/download/309.html.
16. Атаманчук О. В. Регулююча функція податків та регуляторний потенціал податкової системи / О. В. Атаманчук // Економіка та держава. – 2008. – № 10. – С. 26-29.
17. Эклунд К. Эффективная экономика – шведская модель / К. Эклунд [под ред. А. А. Волков] – М. : Экономика, 1991. – 349 с.
18. Дадашев А. З. Налоги и налогообложение : Практикум / А. З. Дадашев, О. И. Базилевич. – М. : Вузовский учебник, 2008. – 284 с.